

Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 9, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2022): 191-220

Radikal Dini Hareketlere Kaynaklık Açısından Vehhâbîliğin Temel Görüşleri

Fundamental Views of Wahhability in Terms of Source of Radical Religious Movements

Hüseyin Şahin

Dr. İller Bankası Özel Eğitim Uygulama Okulu Müdürü
Assist. Prof., İlbank Special Education Practice School Director
Ankara/Turkey

e-mail: h.sahin.06@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8920-826X>

DOI: 10.33718/tid.1111416

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Nisan / Nisan 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Mayıs / May 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Hüseyin Şahin, "Radikal Dini Hareketlere Kaynaklık Açısından Vehhâbîliğin Temel Görüşleri", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/1 (Bahar 2022): 191-220

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdersisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Radikal Dini Hareketlere Kaynaklık Açısından Vehhâbîliğin Temel Görüşleri

Öz

18. asrın ortalarına doğru, o zamanlar Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Arabistan yarımadasının Necd bölgesinde Hanbelî ekolünden türeyen yeni bir akım ortaya çıktı. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö.1792) fikirleri etrafında gelişen ve temel olarak tevhidi esas alan, şirk ve bid'ata karşı çıkan bu yeni hareket, Vehhâbîlik olarak adlandırılmıştır. Bid'atı oldukça geniş yorumlayan Vehhâbîler, bid'at ehli olarak gördükleri Müslümanların şirke ve küfre girdiklerini iddia etmişler ve onların öldürülmesini meşru kabul etmişlerdir. Selefî anlayış doğrultusunda hareket eden ve Müslümanlara saldırmayı meşru gören Vehhâbîlik, günümüzde, bid'atçı diye tanımladıkları Müslümanlara ve başta ABD olmak üzere diğer Batılı güçlere karşı savaştığını söyleyen, kuralsız şiddet yanlısı radikal dini hareketlerin beslediği en önemli kaynak durumundadır. Bu durum, İslâm eşittir terörizm ve Müslüman eşittir terörist algısı üretmeyi hedefleyen çevrelerce kullanılmakta, böylece tüm dünyada İslâmofobi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu makalede Selefîliğin son dönem yorumunu oluşturan Vehhâbîliğin, kendi içlerinde Müslümanlara karşı şiddetin meşrulaştırılmasını sağlayan, temel görüşleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kelam, Vehhâbîlik, Selefîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb, Bid'at.*

Fundamental Views of Wahhabism In Terms of Source of Radical Religious Movements

Abstract

Towards the middle of the 18th century, a new trend derived from the Hanbali school emerged in the Najd region of the Arabian peninsula, which was then a part of the Ottoman state. This new movement, which developed around Muhammed b. Abdülvehhâb's ideas and was basically based on tawhid and opposed shirk and bid'ah, was called Wahhabism. The Wahhabis, who interpreted bid'ah quite broadly, regarded the killing of Muslims, whom they considered as possessors of bid'ah, as blasphemy and shirk, and saw it as legitimate. Wahhabism, which acts in line with the Salafist understanding and sees attacking Muslims as legitimate, is the most important source of nourishment for radical religious movements, which are pro-regime violence, who say that they are fighting against Muslims, whom they define as innovators, and against other Western powers, especially the USA. This situation is used by circles that aim to create the perception of Islam equals terrorism and Muslims equals terrorists, thus trying to create Islamophobia all around the world. In this study, the main views of Wahhabism, which constitutes the last period interpretation of Salafism, which also provide the legitimation of violence against Muslims, are discussed.

Keywords: *Kelam, Wahhabism, Salafism, Muhammed b. Abdülvehhâb, Bid'ah.*

Giriş

Bugünkü Suudi Arabistan Krallığının resmi mezhebi olan Vehhâbîlik, 18. yüzyılın ortalarında Osmanlı yönetiminde olan orta Arabistan'daki Necd bölgesinde, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın dini yorumları etrafında ortaya çıkan dini-siyasi bir akımdır. Kurucusuna nispetle Vehhâbîlik diye isimlendirilen bu hareketin oluşumunda, Ahmet b. Hanbel (ö.241/855), Takıyyüddîn İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) gibi Selefî âlimlerin görüşleri oldukça etkili olmuştur. Özellikle Abdülvehhâb'ın akaid sorunları ile ilgili görüşleri, öz itibarı ile İbn Teymiyye'nin *el- Akidetü'l-Vâsıtiyye* adlı eserindeki ünlü akidesindeki görüşlere çok benzemektedir.¹ Etkilendiği bu âlimlerin fikirlerini yeniden yorumlayan Abdülvehhâb, itkad ve amelle ilgili bazı hususlarda onlardan ayrılarak² kendine özgü görüşler geliştirmiştir. Bu farklı görüşleri, onları uygulama yöntemlerindeki katılık ve icmâdan vazgeçme gibi nedenler, Abdülvehhâb'ın Sünnî geleneğin dışında konumlandırılması³ tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Temel olarak tevhid fikrini odak noktası yapan Abdülvehhâb, buna bağlı olarak şirk, bid'at, şefaât, tevessül, tasavvuf, tarikat, türbe, minare gibi konularda çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Onun görüşleri daha sonra gerek nasihatle gerekse cebir ve şiddet yoluyla etrafındakiler tarafından kabul edilmiş, böylece günümüzde de devam eden Vehhâbîlik oluşmuştur.

Vehhâbîlik, İslâm'ın bid'atlardan arındırılması, Selef⁴ dönemindeki saf haline döndürülmesi ve kapalı görünen ictihad kapısının açılması çağrısıyla ortaya çıkmakla birlikte, kısa süre içerisinde Müslümanların düşünce özgürlüğüne engel olan anlayışlardan biri haline gelmiştir. Vehhâbîler ictihad kapısının herkese açık olduğunu söylemelerine ve mezheplerden birine bağlanarak ictihad kapısını kapatmanın yanlış olduğu-

1 Hartmann, "Vahhâbîler", 278.

2 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 96.

3 Goldziher, *Vorlesungen Über Den Islam*, 294.

4 Selef, "ilk gelenler, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler" demektir. Selef, terim olarak ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tâbiîn (tâbiîn ve tebe-i tâbiîn) için kullanılır. Özervarlı, "Selefiyye", 399; Selefiyye (Selefilik) de "ilk gelenlere tabi olanlar, onları esas alanlar" demektir. Teknik anlamda ise Selefiyye Peygamber Efendimiz ve O'nu takip eden sahabeyi, sonra onlara tabi olan nesli, yani tâbiîni ve ardından da onlara tabi olanları, yani tebe-i tâbiîni esas almayı ifade eder. Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, 33-38.

nu, bunun felakete ve taassuba neden olduğunu savunmalarına rağmen, kendileri taassuba ve dar görüşlülüğe düşmekten kurtulamamışlardır.⁵ Onlar, mezhep imamlarının otoritelerini reddettikleri halde, dinde akli devre dışı bıraktıkları ve kaynak olarak yalnızca Kur'ân ve sünnetteki nasların zahiri anlamlarını esas aldıkları için kısa sürede taassup sahibi ve katı bir muhafazakâr kimliğe bürünmüşlerdir.⁶ Bu durum herkesi kapsayıcı ve kuşatıcı bir İslâm'dan, giderek dışlayıcı ve baskıcı bir İslâm'a dönüşümü beraberinde getirmiştir.⁷ Bu yüzden Vehhâbîliğin, ihyacı değil, değişmeye ve dini fikir özgürlüğüne karşı bir tepkiyi, bir içe kapanmayı ve dışlayıcılığı temsil eden katı muhafazakâr bir doktrin olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan Vehhâbîliğin, İslâm dininin son dönemdeki en katı yorumu olduğu da söylenebilir. Çünkü sert ve radikal tutum içinde olmaları, imanlarındaki taassup ve kendileri gibi inanmayanları küfürle suçlamaları bakımından, Vehhâbîlik ile İslâm toplumunun ilk radikal hareketi kabul edilen Hâricî idealizmi arasında kuvvetli benzerlikler bulunmaktadır.⁸ Bundan dolayı, Vehhâbî hareketini, geçmişte ve günümüzde Yeni-Hâricîlik olarak niteleyenler olmuştur.⁹ Fakat Vehhâbîler, kendilerini itikatta Selefi,¹⁰ amelde ise Hanbelî mezhebine bağlı Sünnîler olarak görürler.¹¹

Vehhâbîler kendilerini selefi sâlihinin yolunda gidenler ve bid'atlarla bozulan İslâm'ı ihya ediciler olarak tanıttıkları halde, onlardan farklı olarak, kendileri gibi inanmayan ve düşünmeyen Müslümanlara karşı silah kullanmayı meşru görerek, Hâricîlerin yolundan gitmişlerdir. Bid'atlarla ve şirk sayılan unsurlarla mücadele etmeyi, kendi cihad anlayışlarına uygun olarak, Müslümanlarla yapılması gerekli bir savaş haline getirmişlerdir. Aslında Abdülvehhâb'ın, dinin yenilenmesi çağrısı siyasal

5 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 117.

6 Fazlurrahman, *İslâm*, 275.

7 Robinson, "Müslüman Topluların Oluşumu", 312.

8 Geniş bilgi için bk. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 18-23.

9 Kutlu, "İslâm Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", 20; Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi*, 7; Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri I", 247.

10 Özellikle akâid hususunda, muhkem ve müteşâbihatı ile birlikte nasda varid olanı olduğu gibi kabul eden ve te'vil yapmayan Ehl-i sünneti ifade eder. Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, 113.

11 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 96; Akın, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 121.

bir duruşun sonucudur. Vehhâbîlik, İslâmi safiyet çağrısı altında Müslüman toplumun daha yüksek bir siyasal örgütlenme düzeyine geçmesine karşı çıkmıştır. Vehhâbîlerin bid'at diyerek karşı çıktıkları hemen her şey, ilerleme eserleridir. Gerçekte bu hareket, İslâm'ın Araplık dışı düşünce izlerinden arındırılması gayesi ile başlamıştır.¹² Vehhâbîler bu anlayış içerisinde fevkalâde katı ve zorbaca uygulamalara yönelmiş ve Müslümanları, Hâricî zihniyetin¹³ tipik tezahürleri ile bunaltmış¹⁴ ve halen de bunaltmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Vehhâbîlik, bünyesindeki sertlik ve şiddetten dolayı Hâricî özellikler taşıyan bir hareket olup, ortaya çıktığı andan günümüze kadar, İslâm dünyasında şiddetin beslendiği önemli bir kaynak olarak görülebilir.

Vehhâbîlik, dayandığı selefi düşünce itibariyle dinin anlaşılmasında te'vile değil nassa ve lafza bağlıdır. Selefi-Vehhâbî düşünceye göre, Kur'ân ve Sünnetin dışına çıkılarak oluşturulan aklileştirilmiş dini metotlar, doğrudan naslara başvurmayı terk ederek mezheplerin ve onların imamlarının görüşlerine uymak, hadislerin bildirdiği takva ve zühde dayalı dini bir yaşantı yerine tarikatların öğretilerine dayalı dinsel yaşam sürmek bid'at ve sapıklıktır.¹⁵ Dolayısıyla onlar dinin anlaşılması hususunda, Kur'ân ve Sünnetteki nasların zahirine tabi olup, te'vile karşı çıkarlar ve dinin farklı yorum ve uygulama şekillerini kabul etmezler. Bu farklılıkların bazıları bid'at ve şirk kapsamında din dışı kabul edilir. Ayrıca din adına, her türlü eleştirel düşünceye, felsefeye, tarikatlara ve onların tasavvufi öğretilerine karşı çıkılır. Din şekilsel ritüellere indirgenerek, dini düşüncenin ahlak, felsefe ve estetik alanlardaki görüş ve açılımları reddedilir. Vehhâbî düşünce zahire ve şekle bağlı olduğu için dinin pratiklerinde şekilsellik konduğu sürece sorun yoktur.¹⁶

Vehhâbîler amel hususunda ısrarla sürdürdükleri şekle ve görünüşe bağlılıklarını, iman konusunda da devam ettirmişlerdir. Vehhâbî anlayışa göre iman, söz ve amel birlikteliğidir. Dolayısıyla iman hem artar hem eksilir. İmanın sıhhati için dilin ikrarı ve kalbin tasdik etmesi yeterli de-

12 Şahin, "İhya İslah Hareketleri ve Selefilik İrtibatı", 5.

13 Müslümanlara yönelik şiddeti meşrulaştıran Hâricî zihniyet hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Altındaş "Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Hâricî Zihniyet Örneği", 193-209.

14 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 115.

15 Büyükkara, "Çağdaş İslâmi Akımlar", 218.

16 Yöner, "Günümüz Selefiligi", 215-216.

ğildir. Dinin istediği gerçek iman; dil ile açıkça ifade etmek, kalple tasdik etmek ve onunla amel ederek dinin tüm rükünlerini eksiksiz yapmaktır. İman ile amel bir bütündür. Bu durumda ameli yerine getirmeyen kimse, imansızdır.¹⁷ Buradan harekete Vehhâbîler, namaz kılmayan, dinin diğer esaslarını yapmayan ve bid'at işleyen Müslümanların şirke ve küfre girdiğini söyleyerek onları öldürmeyi ve mallarını almayı caiz kabul etmişlerdir. Şiddeti ve silahı fikirlerini yaymak ve insanları ikna etmek için asıl vasıta olarak kullanmışlardır. Böylece şuurlu her Müslümanın itiraz etmeksizin benimseyeceği, Kur'ân'a, Sünnete ve İslâm'ın ilk saflığına dönme ideali ve anlayışı, Vehhâbîler tarafından bir zulüm, baskı ve taassup vasıtası yapılmıştır.

Vehhâbî düşünce Selefi çizgide hareket ettiğini savunmakta olup İslâm dinini anlamada te'vile karşı çıkmaktadır. Dinin anlaşılmasında lafızcılığa bağlı kalmakta ve şekilselliği önemsemektedir. Akli kötöleyen ve devre dışı bırakan bu yaklaşıma bağlı radikal aşırı gruplar, beğenmedikleri kişileri ve kurumları kolayca tekfir etmekte, ufak ve önemsiz şeyleri çok büyük bir sorunmuş gibi göstererek İslâm'ı bunaltıcı ve yaşanması zor bir din haline getirmektedir. İslâm dininin net olarak en büyük günah kabul ettiği masum insanları öldürmeyi (Müslümanları öldürmeyi dahi) basit ve önemsiz bir mesele olarak kabul eden ve bunu yaparken çok rahat olan radikal Selefi/Vehhâbî gruplar, oldukça müphem ve muğlak bir konu olan tuvalete girerken paçaların sıvanarak kısa tutulmasını büyük bir dini mesele olarak sunabilmektedirler. Dinde sünnet olan sakalın kesilmesini, insanların kesilmesinden çok daha büyük bir suç ve günah olarak kabul eden radikal Selefi-Vehhâbî militanlar, sakallarını kesmekten kaçınırken hiç düşünmeden masum kimselerin boğazlarını kesebilmekte, metro, çarşı ve pazar gibi insanların kalabalık olduğu mekanlarda tereddüt etmeden bombalama yapabilmektedirler.¹⁸

Bunların dışında Selefi-Vehhâbî mensupları aşırı görüşleriyle Müslümanlar arasına fitne sokmakta, onların zihnini bulandırmaktadırlar. Nitekim Vehhâbîlik, günümüz İslâmî hareketlerini çeşitli yönlerden etkilemiş ve yönlendirmiştir.¹⁹ Bu anlayış günümüzde, şiddetin ve terörün kaynağı haline gelmiş el-Kaide, İşid/Daeş, Nusra, eş-Şebap ve Boko Ha-

17 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 117.

18 Akpınar, "İran ve Selefilere İslâmî İki Cihetten Aşındırıyor". (Erişim 3 Mart 2022.)

19 Cook, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 491.

ram gibi, kimlere hizmet ettikleri ve kimlerin kullanışlı aparatı oldukları oldukça karışık olan, fakat İslâm'a ve Müslümanlara hizmet etmediği net olan radikal dini hareketlerin teolojik dayanağını oluşturmaktadır. Batı ile iş birliği içerisindeki Suudi Arabistan destekli olan bu radikal gruplar, Irak, Suriye, Afganistan, Nijerya ve başka birçok İslâm beldesinde acımasızca birbirleri ile savaşmakta ve İslâm adına sürekli Müslümanların kanını akıtmaktadırlar. Şiddeti bir yöntem olarak benimseyen ve teröre bulaşan bu radikal dini hareketler, Batılı büyük güçlerin İslâm coğrafyasına yaptığı operasyonların, işgallerin gerekçesini oluşturmaktadır. Sonuçta geniş kitlelerin gözünde karalanan İslâm, terör ve şiddetle eş tutulan Müslümanlık, dökülen kan, kaybedilen can Müslümanlarıdır.²⁰

Günümüzde silahlı mücadeleyi yöntem olarak benimsemiş dünyanın farklı bölgelerindeki Selefi-vehhabi gruplar, tüm dünyaya "Sünni Müslümanlar" olarak tanıtılmaktadır. Cihad adı altında şiddeti ve terörü önceleyen radikal dini örgütler Müslüman olmayanlara karşı İslâm'ın, kan döken, adam öldüren, şiddet kullanan olarak sunulmasına malzeme vermektedir. Böylece dünyanın pek çok yerinde İslâmafobia ve anti İslâmizm²¹ anlayışının yayılmasına sebep olmaktadır. Bu algı biçimi Müslümanlar için İslâm'ı yaşanmaz hale getirirken, İslâm'a ilgi duyan insanları korkutmaktadır.

Bu bağlamda İslâmfobi ve anti-İslâmizm söylemleri günümüzde özellikle Batılılar tarafından sürekli gündemde tutularak dünyada Müslümanlara karşı olumsuz bir ortam oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte İslâmfobi, Batı'nın yeni bir oryantalist politikası olarak benimsenmiş olup İslâm'ı ve Müslümanları bastırmak, kötülemek ve aşağılamak suretiyle Hıristiyanlık ve Yahudiliğin daha "üstün" olduğunu kanıtlanmanın

20 Yöner, "Günümüz Selefiligi", 216-217; Akpınar, "İran ve Selefiler İslâmı İki Cihetten Aşındırıyor."

21 Lügate "İslâm korkusu" anlamına gelen "İslâmfobi" kelimesi İslâm ve Müslümanlardan korkmayı, çekinmeyi ve hoşlanmamayı ifade eder. Kimi zaman İslâm ve Müslümanlara karşı beslenen düşmanlığı, nefreti, ayrımcılığı ve ırkçılığı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Anti-İslâmizm ise İslâm düşmanlığı anlamına gelir. Bu iki terim aralarındaki temel fark İslâmfobi'nin sosyolojik bir muhtevayı, anti-İslâmizm'in ise daha çok ideolojik ve siyasî bir tutumu yansıtmasıdır. Dolayısıyla sağlam bir gerçekliğe dayanmadığı halde İslâm'dan ve Müslümanlardan çekinme, korkma ve kaçma içgüdüsünü ifade eden İslâmfobi, İslâm karşıtlığını ve düşmanlığını ifade eden anti-İslâmizm'in bir ön aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında anti-İslâmizm'in muhteva itibarıyla daha tehlikeli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Önal, "Norveç Örneği-Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı", 373-403.

bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum Batı'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde Müslümanlara yönelik çeşitli baskıların ve asimilasyon politikalarının artarak yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Öyle ki günümüzde İslâmofobi ve anti-İslâmizm çatısı altında yürütülen İslâm düşmanlığı, Batılı ülkelerde neredeyse “ana akım” haline gelmiştir.²²

Yukarıdaki teorik zemin dikkate alınarak yapılan bu çalışmada, bugün vahim sonuçları daha net görülen ve ortaya çıktığı andan itibaren şiddeti, silahlı asıl vasıta olarak kullanmış olan ve günümüzdeki radikal dini hareketlerin teolojik dayanağını oluşturan Vehhâbî anlayışın temel görüşleri ele alınmaktadır.

Vehhâbiliğin Temel Görüşleri

1. Tevhid

Tevhid anlayışı Muhammed b. Abdülvehhâb'ın düşünce sisteminin temelini oluşturur. Ona göre bunun haricindeki diğer bütün konular ya doğrudan ya da dolaylı olarak tevhid meselesinin içine girer.²³ Tevhidi Allah'ın insanlara gönderdiği peygamberlerin dini/yolu olarak niteleyen Abdülvehhâb'a göre tevhid: “İbadette Allah Teâlâ'yı birlemektir”.²⁴ Gerçek tevhid, naslarda haber verilen tüm sıfatlarının kabulü ile Allah'ın birliğini bilmek, ikrar etmek ve ibadetlerde O'nu birlemektir.²⁵ Tevhid bütün erkeklere ve kadınlara farz kılınmış ilk konudur. Tevhid, Allah'ın öncelikli olarak yapılmasını en önemli emri olup dil, kalp ve amelle birlikte yapılmalıdır.²⁶ Ona göre tevhid farzların ilki ve en önemlisi olduğundan namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmekten daha büyüktür. Dolayısıyla nasıl ki bu farzların herhangi birini inkar etmek bir kişiyi kafir yapıyorsa tevhidi inkar etmek de o kişiyi kafir yapar.²⁷

Görüşlerini bazı âyet²⁸ ve hadislerle delillendiren Muhammed b. Abdülvehhâb Tevhid'in Allah'a ibadet yapmak ve Tagût'tan uzak durmak

22 Önal, “Norveç Örneği -Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı”, 375.

23 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 49.

24 Abdülvehhâb, *Keşfu's-Şubuhât*, 219.

25 Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhid*, 15.

26 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 24.

27 Abdülvehhâb, *Keşfu's-Şubuhât*, 228.

28 Yûnus 10/105-107; Yûsuf12/108; en-Nisâ 4/48.116.

olduğunu savunur.²⁹ Onun tevhid anlayışı İbn Teymiyye'nin tevhid anlayışına benzer şekildedir.³⁰ Ona göre bütün meselelerin aslını ve dinin özünü oluşturan tevhid, Tevhidu'r-Rububiyet, Tevhidu'l-Ulûhiyyet ve Tevhidu'l-Esma ve's-Sıfat olarak üç çeşittir.³¹

Tevhidu'r-Rububiyet; bu tevhid Allah'ın yaratan, yöneten, rızık veren, yaşatan, öldüren ve işleri idare eden olarak tüm fiillerinde tek olmasıdır.³² Abdülvehhâb'a göre yalnızca bu tevhidi bilmek ve ikrar etmek bir kimsenin Müslüman olarak kabul edilmesine yetmez. Dolayısıyla Resûlullah zamanındaki müşrikler bu tevhidi kabul ettikleri halde bu onların Müslüman olmasına yeterli olmamıştır. Bu nedenle Allah Resûlü bu kişilerle savaşmış, can ve mallarını helal saymıştır.³³

Tevhidu'l-Ulûhiyyet: Bu bir kişinin gerçek Müslüman olmasını sağlayan tevhid olup, kişinin fiillerinde Allah'ı tek olarak tanıması, bilmesi ve inanmasıdır. Kişinin Allah'tan gayrı ibadet edeceği ve yakınlaşacağı, dua ve niyazda bulunacağı başka herhangi bir varlık edinmemesidir.³⁴ Tevhid-i ulûhiyyet, kulun fiili olup korku, ümit, adak, tevekkül, huşu, dua, yardım isteme ve diğer bütün ibadetlerinde tezahür eder.³⁵ Bu tevhid ibadetin bütün çeşit ve şekilleri ile Allah'ı birlemek, dini yalnız O'na halis kılmak demektir. Bu tevhidin en önemli bölümüdür ve ilk Resûlden sonuncusuna dek tüm peygamberlerin asıl daveti bunadır.³⁶

İbn Abdülvehhâb'a göre tevhid-i ulûhiyete inanmayan kimse Müslüman olamaz. Yalnızca tevhide tüm çeşitleriyle inanan ve amel eden kişi Müslüman olur.³⁷ Hz. Muhammed zamanında müşrikler rububiyet tevhidini benimsiyor, ancak ulûhiyyet tevhidine uygun davranmıyorlardı. Dolayısıyla bir kimseyi İslâm dairesi içine alan ve hakiki Müslüman yapan alan

29 Kutlu, "Vehhabilik", 491.

30 İbn Teymiyye'nin tevhid anlayışı ve sınıflandırması için bk. İbn Teymiyye, *Tevhidü'l-Esmâ ve's-Sıfat*. Ayrıca bk. Sarıkaya, "İbn Teymiyye'nin Tevhid Anlayışı ve Pratik Tevhid Vurgusu", 98-106.

31 Useymin, *Muhammed b. Abdilvehhâb*, 121.

32 Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhid*, 16.

33 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 9.

34 Useymin, *Keşfu's-Şuhubat'ın Şerhi*, 5.

35 İbn Kâsım, *ed-Dürerü's-Seniyye-I*, 153.

36 Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhid*, 16.

37 Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhid*, 16.

ulûhiyet tevhididir. Bu tevhid yalnızca Allah'a dua etmek, yalvarmak, sadece O'nun adına adak adamak ve kurban kesmek, O'ndan ümit edip beklemek, korkmak, tevekkül edip güvenmekle gerçekleşir.³⁸ Bunları O'ndan başkası için yapan kimse tevhidin bu türüne aykırı davrandığından kâfir olur. Bu kimseler, oruç tutsalar, namaz kılsalar, sürekli Allah için ameller işleseler bile kâfir olmuşlardır ve ebedi olarak cehennemde kalacaklardır. Bu işleri benimseyen veya benimseyeni savunan da şirke düşer ve yapacağı hiçbir sâlih amel makbul olmaz.³⁹

Tevhidu'l-Esma ve's-Sıfat; bu tevhid, kişinin âyet ve sahih hadislerde bildirilen sıfatlarla Allah'ı vasıflandırması ve birlemesidir. Muhammed b. Abülvehhâb'a göre bu konu tevhidin en alt basamağını⁴⁰ oluşturur ve kâmil tevhid ancak isimler ve sıfatlar hususunda doğru bilgi ve imanla tamamlanır. Şayet sıfatlar ikrar edilerek kabul edilmezse hem ulûhiyet hem de rububiyet tevhidi hakıyla gerçekleşmez.⁴¹ Allah'ın zatı, sıfatları ve isimleri hususunda Kur'ân'da, sahih sünnette bildirilenlere, müteşâbihler dahil, nasıl ifade edilmişse aynen o şekilde iman edilmelidir. İbn Abdülvehhâb bu hususta Selef alimlerinin metodunu benimsemiştir. Bu konuda Allah ve Resûlü ne bildirmişse aynen onu söylemek gerekir, fazlasını veya eksikliğini söylemek hatadır. Eğer bu konularda isbat veya nefiy yapılmamışsa o zaman da isbat veya nefiy yoluna gidilmez. Ayrıca ne teşbih ne ret ne de te'vil yapılmaz. Dolayısıyla Allah'ın isimleri ve sıfatlarını gerçek anlamlarının dışına çıkararak bunlara ilgili te'vil, tahrif,⁴² keyfiyet (nasıllık), teşbih ve teccîm⁴³ yapılmamalı yahut inkâr edilmemelidir. İsimlerle, sıfatlarla ve müteşâbihlerle ilgili olarak, yine cisim, cihet, cevher ve araz konularında bildirilen bir açıklama yoksa sorular sorulmayıp susulmalı ve görüş belirtmekten kaçınılmalıdır. Buna göre "Allah cevher, araz, cisimdir" demek kişiyi bid'atçı yaptığı gibi değildir demek de kişiyi bid'atçı yapar. Yine sıfatları belli bir sayıyla sınırlandırmamak, Kur'ân ve hadislerde yer

38 Abdülvehhâb, *Mecmû'atü't-Tevhîd*, 195.

39 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 27.

40 Peskes, "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", 423.

41 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 30.

42 Tahrîf, sözü asıl manasından çıkarmak ve ihtimal verilebilecek başka manaya taşımak suretiyle yorumlamak anlamına gelirken, âyet ve hadisleri lafız veya anlam olarak değiştirmek anlamına da gelir. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 300.

43 Teşbih ve teccîm, Allah'ı yaratılmışlara benzetme ve O'nu cisim kabul etme demektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Önal, "İbn Hazm Teolojisinde Teşbih ve Teccîm İnancı", 909-938.

alanlara olduğu gibi inanmak gerekir.⁴⁴ Allah'ın sıfatlarıyla ilgili te'vil, tahrif, teşbih, teccîm, temsil,⁴⁵ tekyîf⁴⁶ ve ta'tîl⁴⁷ yapmak küfre girer.⁴⁸

Muhammed b. Abdülvehhâb birçok konuda olduğu gibi, tevhid tanımını, sınıflandırması ve tevhidin çeşitlerini temellendirme yöntemi konusunda da İbn Teymiyye'den açıkça etkilenmiş ve onun üçlü sınıflamasını aynen benimsemiştir.⁴⁹ İbn Abdülvehhâb tevhidin bu üç çeşidi içerisinde en çok ulûhiyet tevhidini öne çıkarmış, yazdığı kitapların ve risalelerin önemli bir bölümünde bu tevhidi anlatmıştır.⁵⁰ Ulûhiyet tevhidi İbn Abdülvehhâb'ın doktrinini asıl temelini oluşturur.⁵¹ O, İbn Teymiyye'nin yaptığı gibi, ibadetleri sadece Allah'a yapmak anlamındaki ulûhiyet tevhidi konusunu önemle vurgulamış ve bunu tevhid-i ameli olarak isimlendirmiştir. Ona göre tevhidden maksat, tevhid-i amelidir. İslâm'ın ve imanın esası olan bu tevhid, yalnızca şehadet getirmekle yetinmeyip, ibadetin her çeşidini yalnız Allah'a yapmak, şirkin büyük ve küçük nevilerinden korunmaktır. Abdülvehhâb'a göre kelamcıların tevhidi, tevhidi ilmidir. Bu ise kişiyi mümin yapmaya yetmez. Dolayısıyla Eş'arî (ö.324/935), Mâtürîdî (ö.333/944) ve diğer kelamcıların tarif ettikleri tevhid, sahih tevhid değildir. Çünkü İslâm davetinin geldiği dönmedeki müşrikler de tüm varlığın yaratıcısı olan Allah'ın bir olduğunu kabul ediyorlardı. Ancak doğrudan Allah'a ibadet etmiyorlar, araya vesile, tağut ve şefaatçiler koyuyorlardı. Böyle yaptıklarından dolayı onlar müşriklikten çıkmış ve mümin olmuş değillerdi. Buna göre İslâm ile küfrü ayırıp belirleyen⁵² tevhid, kelamcıla-

44 İbn Abdülvehhâb'a göre tevhid ve çeşitleri konusunda geniş bilgi için bk. Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 8-14; Bulut, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 496; Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 49-51; Öz, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 492-493; Kılavuz, *Kelâm'a Giriş*, 299-300; Akın, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 109-134.

45 Temsîl, duyular ötesine ait bir şey hakkında duyular dâhilinde bulunan diğer bir şeye benzetme yapmak suretiyle hüküm vermektir. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 188, 312.

46 Tekyîf, Allah'ın sıfatlarına nasıllık ve nicelik ekleme manasına gelir.

47 Ta'tîl, Allah'ın isim ve sıfatlarının tamamını veya bir kısmını inkâr etmek manasına gelir. Ayrıntılı bilgi için bk. Önal, "Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar", 376-407.

48 Türkel, *Vehhâbilik ve Arka Planı*, 43.

49 Kutlu, "Vehhabilik", 492.

50 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 52.

51 Peskes, "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", 423.

52 Peskes, "18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik", 424.

rın tevhidi değil, ameli tevhiddir ve bunu gerçekleştirmeyen kimselerin malları ve canları muvahhidlere helaldir.⁵³

Kısaca Abdülvehhâb'a göre sadece *Lâ ilahe illallah* demek, yani sırf ikrar ve tasdik insanların Müslüman olmaları için kâfi değildir. Gerçek tevhid dil, kalp ve amelle olur. Bunların birinin eksik olması durumunda o kişi gerçek Müslüman olamaz. Dolayısıyla ulûhiyet tevhidini gerçekleştirmedikleri sürece bu kimselerin malları, kanları ve canları korunmuş sayılmaz. Onlarla tıpkı İslâm dininden çıkmış ve küfre girmiş kimselerle savaşıldığı gibi savaşmak gerekir.

2. Şirk

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın tevhidle ilişkilendirdiği konuların başında şirk gelir. O, tevhid bahsinden sonra, şirk ve ona götüren yollar üzerinde önemle durmuştur. Kelime olarak şirk ortaklık, ortak koşmak, anlamlarına gelir.⁵⁴ Terim anlamıyla şirk, Allah'a zâtı, sıfatları ve fiillerinde yahut kendisine ibadet edilmesinde O'nun ortağının, eşinin veya benzerinin olduğuna inanmaktır. Allah'a ortak (şirk) koşan kişiye müşrik denir.⁵⁵

İbn Abdülvehhâb'a göre İslâm dini asıl olarak iki temel kaideyi ihtiva eder. Birinci olarak, sadece tek olan, eşi ve ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmek ve insanlara bu daveti yapmak. İkinci olarak, ibadetler konusunda Allah'a şirk koşulmasından insanları sakındırmaya gayret etmek, bu konuda sert ve katı olmak, şirk koşanları tekfir etmek ve onlara bu nedenle düşmanlık yapmak.⁵⁶ Allah'ın koyduğu en büyük yasağın, kendisine şirk koşulması olduğunu ifade eden⁵⁷ İbn Abdülvehhâb, şirk tevhid'in zıddıdır diye tarif etmiştir.⁵⁸ Ona göre tevhid'in zıddı olan şirk, en büyük günahdır ve Allah bu günahı affetmeyeceğini bildirmiştir. Abdülvehhâb bunu Kur'ân'daki "*Hiç şüphe yok ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındakileri (günahları) dilediğine bağışlar*"⁵⁹

53 Yörükan, "Vehhabilik", 58.

54 İsfahânî, *el-Müfredât*, (şrk md.), 451; Sinanoğlu, "Şirk", 193.

55 Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 293-294; Sinanoğlu, "Şirk", 193.

56 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 61.

57 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 75.

58 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 15.

59 en-Nisâ 4/48,116.

âyeti ile delillendirir.⁶⁰ Muhammed b. Abdülvehhâb, tevhid gibi, şirkin de çeşitleri olduğunu belirtmiş ve şirki; büyük şirk, küçük şirk ve gizli şirk olarak üçe ayırmıştır.

a) Büyük şirk Allah'a ortak ve denk koşmak olup insanı İslâm dininden çıkarır. Büyük şirkin de, duada, niyet ve istemede, itaatte, sevgide olmak üzere dört çeşidi vardır.⁶¹ 1- Duada şirk, insanların zor ve sıkıntılı anlarında yalnızca Allah'a dua edip O'ndan yardım etmesi, sıkıntıdan kurtulduklarında ise O'nu unutmamasıdır. 2- Niyet ve istemede şirk, dünyayı ve güzelliklerini arzularak dünya hayatını ahirete tercih etmektir. 3- İtaatte şirk, Allah'tan ayrı olarak veli, aziz ve ruhbanlara itaat etmektir. Onlara direkt ibadet edilmese bile Allah'ın emirlerine isyana neden olan hususlarda onlara itaatte bulunmak, bir nevi onlara ibadettir ve şirktir. 4-Sevgide şirk, insanların Allah'tan başka varlıkları Allah'ı sevdikleri gibi sevmesidir.

b) Küçük şirk, riyadır. İnsanlara gösteriş olsun diye Allah'a kulluk etmek, sofuluk yapmak bu tür şirktir.

c) Gizli şirk, İnsanların, şirk içinde olmalarına rağmen şirke düştüklerini bilemedikleri durumdur.⁶²

İbn Abdülvehhâb'a göre insanı dinden çıkararak asıl ve en büyük şirk, ulûhiyet tevhidinde aykırı davranmak, yani ibadetin herhangi bir çeşidini Allah'tan başkasına yöneltmektir. Bu cahiliye şirki olup Allah'ın ulûhiyette ortağı olduğuna inanmaktır. Asıl haram kılınan şirk budur. Hakiki tevhid her nevi ibadette Allah'ı birlemek olduğundan, bir kimsenin ibadetine şirk karışırsa onu bozar ve o kimsenin ameli boşa gider. Bu durumda Allah'tan başkasına yapılması asla câiz olmayan ve şirke neden olan ibâdet çeşitleri şunlardır; dua etmek, yalvarmak ve yardım talep etmek, ibadet yapmak, rükû ve secde yapmak, boyun bükme, adakta bulunmak ve kurban kesmek, tövbe etmek, havf (korku) ve reca (ümit) etmek, sevmek, rağbet etmek ve aşırı tazim göstermek.⁶³ Bu ibadetlerin birini Allah'tan başkası için yapan kişi Allah'a ortak koşmuş olduğundan şirke düşmüştür. Böyle bir kimse insanlar arasında ibadeti en çok yapan olsa dahi cehen-

60 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 53-54.

61 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 15.

62 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 15-19; Kutlu, "Vehhabilik", 493-494.

63 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 54.

nemden kurtulamaz.

İbn Abdülvehhâb'a göre, dünyada ilk şirk sâlih zatları aşırı sevmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Müslümanlar arasında ilk şirke düşenler ise, Hz. Ali ve diğerlerinden ihtiyaç ve sıkıntılarının giderilmesi için talepte bulunan ve onlara dua eden Râfizîler olmuştur.⁶⁴

İbn Abdülvehhâb, Kur'ân'ın indirilme sebebinin cahiliye dönemindeki şirk olduğunu söyler. Daha sonra o dönemdeki insanlar ile kendi zamanındaki insanları şirklerinin şiddeti konusunda kıyaslar ve zamanındakilerin şirkini öncekilerin şirkinden iki açıdan daha şiddetli bulur. Ona göre birinci olarak, öncekiler sadece rahat oldukları zamanlarda şirk koşarlar, yani Allah ile birlikte putlar, melekler ve velilere taparlar ve dua ederlerdi, başları sıkışınca ise yalnız Allah'a yönelir ve yalvarırlardı. Bu zamanın müşrikleri ise rahat veya sıkıntılı her durumda Allah'a şirk koşmaktadırlar. İkinci olarak, önceki müşrikler Allah ile birlikte, Allah'a itaat eden peygamberlere, velilere, meleklerle veya taşlar ve ağaçlara yöneliyor ve dua ediyorlardı. Bu zamanın insanlar ise Allah'ın yanında, açıkça haramlar işleyen en fâsık insanlara dua edip yakarmakta, onlara sığınmaktadırlar. Dolayısıyla sâlih kimselere ya da taş ve ağaç gibi Allah'a isyan etmeyen nesnelere dua edenlerin yanında, fâsıklığı apaçık olanlara dua ve iltica edenler daha şiddetli bir şirk içerisindedirler.⁶⁵

3. Bid'at

Vehhâbî hareketinin en temel özelliklerinden birisi, tevhid prensibinin gereği olarak bid'atlarla mücadeledir. Bid'at, "daha önce bir örneği olmaksızın icat edilmiş şey" anlamına gelir.⁶⁶ Dini anlamda Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan her türlü inanç ve amel demektir.⁶⁷ İbn Abdülvehhâb'a göre bid'at dine sonradan eklenen,⁶⁸ yani Kur'ân ve Sünnette bulunmayan her şeydir. İbn Abdülvehhâb diğer birçok konuda etkilendiği İbn Teymiyye'nin fikirlerinden bid'atlar konusunda da etkilenmiş, hatta bu konuda ondan daha sert tutum içerisine girmiştir. Nitekim

64 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 75.

65 Abdülvehhâb, *Keşfu's-Şubuhât*, 227; Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 60; Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 75-76.

66 Cürcani, et-Ta'rifât, 51.

67 Yaran, "Bid'at", 129.

68 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 91.

Hız. Peygamber'in "Her yeni çıkarılan şey bid'attır ve her bid'at sapıklıktır"⁶⁹ buyurduğunu belirten İbn Abdülvehhâb'a göre, Kur'ân ve Sünnette mevcut olmayan bir şeyi, yani bid'atı ortaya çıkaran kişi melundur ve ortaya çıkardığı şey de reddedilir.⁷⁰ Onun bu katı tutumunda, İslâm dinini gerçek saflığına döndürmek söylemi de etkili olmuştur.

İbn Abdülvehhâb'ın oğlu Abullah, bid'atların ortaya çıkış zamanının hicri ilk üç asırdan sonra olduğunu ifade etmiş ve bid'atları Allah'a yaklaşmak için vesile edinilen dini şeyler olarak sınırlandırmış, diğerlerini bid'at olarak telakki etmemiştir. Bununla birlikte genel olarak Vehhâbîler, İslâm dinine Hız. Peygamber'den sonra sokulan ve Müslümanları gerçek, saf dinden uzaklaştıran her şeyi bid'at saymışlardır.⁷¹ Dolayısıyla bid'atı oldukça geniş anlamda yorumlamışlar ve ibadetle ilgisi olmayan şeylerin dahi bid'at olduğunu sanmışlardır. Örneğin fotoğraf çekirtmeye bile putçuluk ve bid'at olduğu gerekçesiyle karşı olmuşlardır. Aynı şekilde Hız. Peygamber'in mezarına perde asmak dahi bid'attır. Bid'atlar hususunda sert ve tavizsiz bir tutum benimseyen Vehhâbîler, bid'atlarla savaşmanın gerekliliğine inanmışlardır.⁷²

Bid'at ehlinde ayrılmayı ve uzaklaşmayı gerekli gören İbn Abdülvehhâb, onlarla ilgili hükmü zahire göre verdiğini ifade eder ve bazı bid'at sahiplerinin kâfir olduğunu savunur. Buna itiraz olarak âlimlerden sahih olarak nakledilen, "ehli kıbleyi tekfir etmeyiz" sözünün ise, kişiyi küfre sokmayacak bir bid'atı yapan hakkında olduğunu söyler. Bid'atları küfre götürülen ve götürmeyen bid'atlar" şeklinde ikiye ayıran İbn Abdülvehhâb, âlimlerin kişiyi İslâm dininden çıkartan bid'atı yapanların tekfir edilmesinin gerekliliği konusunda fikir birliği içinde olduklarını iddia eder.⁷³

Bid'at'a dair görüşlerini bu anlayış üzerine inşa eden Vehhâbîlere göre dinde güzel bid'at yoktur. Bütün bid'atlar her hâlükârda yerilmiştir. Bu bid'atların hükümlerine gelince, bunlar çeşitlerine ve yapanın niyetine göre değişir. Bazı bid'atlar küfre götürmez, ancak haramdır.⁷⁴ Dolayısıyla her bid'at şirk olmamakla birlikte yasaklanmalıdır. Mesela Hız. Pey-

69 Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6.

70 Fığlalı, Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, 109.

71 Selman, Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati, 67.

72 Ebu Zehra, Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi, 261-263.

73 Necîb, Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi, 91.

74 Selman, Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati, 68.

gamber'e salavat getirilebilir, fakat bunu bir ibadet haline sokmamak ve "mevlana" ve seyyidina" diye söylememek gerekir. Yine mevlit toplantıları düzenlemek, mevlit okumak ve okutmak, makam ile ezan okumak, farzlar dışında sünnet, nafile gibi namazların kılınması da Vehhâbîlere göre bid'at olup yapılması yasaktır. Cuma geceleri ile Ramazan ve kandil gecelerinde ezanın öncesinde yahut sonrasında dua etmek, tesbih çekmek, cami ve mescitleri süslemek, minare yapmak, tütün ve kahve içmek de yasak olan bid'atlardandır. Ayrıca Allah'ın zatı ve sıfatları ile ilgi hakkında Kur'ân'da ve sahih hadislerde bildirilenlerin zahiri dışında yorumda bulunmak, onları te'vil etmek bid'attır.⁷⁵

Vehhâbîlere göre bid'atların bazı çeşitleri ise şirk olup, yapanları küfre götürür. Bunların başında mezarları ve türbeleri ziyaret etmek ve buralarda ibadet yapmak gelir. Ancak meşru ziyaretler bunun dışındadır. Meşru kabir ziyareti ölülerin unutulmaması, onlar için Allah'a dua edilmesi ve ahiretin hatırlanması amacıyla yapılanlardır. Ayrıca ziyaret edenin ölmüş kişinin kabri başında Allah'a yalvarıp herhangi bir şey istemesi, şirk olmamakla birlikte, bid'at ve yasak olan kabir ziyaretidir. Bunların haricinde asıl şirk olan ölülerden yardım talep etmek, şefaath istemek ve ibadet için yapılan kabir ziyaretleridir.⁷⁶ Hz. Peygamber'in kabrini sevap umarak ziyaret etmek bile şirke neden olabilir. Ayrıca belalardan kurtulmak ve korunmak maksadıyla ip, halka gibi şeyler bağlamak, nazarlık ve muska takmak, taş, ağaç gibi nesnelere bereket ve fayda ümit etmek, Allah'tan gayrısına dua etmek ve yardım istemek, O'ndan başkası için kurban kesmek ve adak adamak, falcılara, münecimlere, sihir ve büyü gibi şeylere inanmak, ölülere niyaz, tevessül, sâlih zatlara ve velilere tazimde bulunmak, onlardan yardım istemek gibi şeyler de tamamıyla şirk olan bid'atlardandır.⁷⁷

Vehhâbîlerin bid'at kabul ettiği hususlardan bir diğeri dinde aklın delil olarak kullanılmasıdır. Onlar açısından dinde kabul edilebilecek kati delil öncelikle Kur'ân âyetleri, sonra da Kütüb'ü Sitte'de yer alan sahih hadislerdir. Bunun dışında ancak Kur'ân ve sahih hadise dayanan icthahatlar ve icma da muteber kabul edilir, bunların dışındakiler geçerli değildir.

75 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 111-113.

76 Öz, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 493; Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 62-63.

77 Kutlu, "Vehhâbilik", 498.

Tasavvufçuların, kalam ehlinin ve Şiilerin, kendilerine dayanak yaptıkları hadisler kesinlikle mevzu olduklarından delil olamazlar. Ayrıca aklın dinde delil olması mümkün değildir. Kur'ân ve Sünnette varid olan müteşâbihler sadece zahiri manalarının esasa alınması şartıyla delildir. Bu hususta akla ve te'vile başvurmak bid'at ve küfürdür.⁷⁸

Vehhâbîlere göre İslâm dinine Hz. Peygamber'den sonra eklenen her şey bid'at olmakla birlikte, bunun istisnaları da vardır. Buna göre, Kur'ân'ın toplanıp bir kitap haline getirilmesi, teravih namazının Hz. Ömer tarafından sahabeye cemaatle kıldırılması, sahabeden İbn Mesud'un Perşembe günlerinde arkadaşlarını sohbete davet etmesi gibi şeyler ile dinde aslı bulunan konular güzel şeyler olduğundan bid'at kapsamında değildir.⁷⁹ Dinde sonradan yapılan ve dine sonradan eklenen her şeyi bid'at ve her bid'atı da dalâlet sayan Vehhâbîlerin bu konuları istisna sayıp bid'at olarak görmemesi ise çelişkili bir durumdur.

Özetle İbn Abdülvehhâb bid'atları şirkten sonraki en büyük tehlikelerden biri olarak görmekte, hatta bazılarının şirk olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle onlar, bid'atlar ve bid'at sahipleriyle en sert tavırla mücadele yapılması gerektiğine inanırlar. Ancak bu sert tutum Vehhâbîlerin, İslâm alimlerinin çoğunluğunun bid'atla mücadelede benimsediği ikna yönteminden uzaklaşmalarına, birçok eleştiriyi beraberinde getiren aşırı uygulamalar yapmalarına ve birçok Müslümana zulüm etmelerine neden olmuştur.

4. Tasavvuf

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın karşı çıktığı hususlardan biri de tasavvuftur. Onun tasavvufa ve mutasavvıflara karşı olumsuz bir bakışa sahip olduğu, hatta onlara karşı düşmanca duygular beslediği, eserlerinden anlaşılmaktadır.⁸⁰ Buna karşın Abdülvehhâb'ın gençlik döneminde tasavvufa ilgilendiği rivayet edilmektedir. Fakat zamanla İbn Teymiyye'nin tasavvufun⁸¹ getirdiği batıl uygulamaları ve nazariyeleri (özellikle vahdet-i

78 Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 112.

79 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 91.

80 Bulut, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 487.

81 Burada İbn Teymiyye ile İbn Abdülvehhâb'ın tasavvufa bakışının biraz farklılık arz ettiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Zira Kur'ân ve sünnete aykırı düşmeyen tasavvufi ritüeller İbn Teymiyye tarafından benimsenmiştir. Onun, Kâdirî tarikatının müntesibi olduğu, ayrıca Abdülkadir Geylanî'ye çok değer verdiği, onu övdüğü ve Geylaninin hır-

vücûd)⁸² şiddetle reddetmesinden hareketle, tasavvufa ve mutasavvıflara karşı aşırı olumsuz görüşler ortaya koymuştur.⁸³ İbn Abdülvehhâb, sufi-lerin halvet ve ibadetlerinde İslâm'a aykırı duaların ve zikirlerin olması, sema, raks, devran ve çeşitli zikir ayinleriyle ibadete kalkışmaları, içerisinde daha birçok bid'at ve Hz. Peygamber'in sünnetine muhalif çeşitli uygulamaların bulunduğu gerekçesiyle tasavvufçuluğu dine uygun olmayan bozuk bir yol olarak nitelendirmiştir.⁸⁴ Ona göre tasavvuf ve tarikatlar sonradan ortaya çıkmış bid'atlardır. Dolayısıyla tasavvuf ve tasavvufçularla mücadele ve savaş edilmelidir.

Kendi yolunun, tasavvuf ehlinin yolundan ayrı olduğunu belirten İbn Abdülvehhâb, birtakım velilerin ve şeyhlerin manevi güçlerinin olduğuna inanıldığını ve onların hem hayatta iken hem de öldükten sonra tasarruf ve yetki sahibi olduklarının zannedildiğini, onlardan himmet dilenildiğini ve onların aracı kıldıklarını belirterek tasavvufa hücum etmiştir.⁸⁵ Vehhâbîlere göre tasavvufta, kutup, gavs, abdal, üçler, yediler ve kırklar diye anlatılan çeşitli mertebelerin olduğuna inanılmakta, onlara karşı tazim gösterilmektedir. Ayrıca onlara nezredilmekte, kurban kesilmekte ve bunun caiz olduğu söylenmektedir. Fakat bu şeyler tam anlamıyla ifrat olup küfür, şirk ve sapıklık olarak değerlendirilir ve hiçbir şekilde kabul edilemez.

Vehhâbîlere göre tarikat, insanları istismar etmenin bir aracı ve mürşidin kendisini vesile ittihaz ettirmesini sağlamanın bir yoldur.⁸⁶ Böylece bu kimseler, birçok kişinin malını batıl yollarla yemekte, insanlardan kendileri için adak adalarını talep etmekte ve onlara, kendilerinden

kasını giymekten onur duyduğunu ifade ettiği bildirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yalçın, "İbn Teymiyye'de Selefi Düşünce-Tasavvuf İlişkisi", 143-145; Akın, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 122; Şahin, *İbn Teymiyye*, 19-21.

82 *Vahdet-i Vücûd*; Allah'tan başka hakiki varlık kabul etmeyip tüm varlığı, mutlak vücûd olan Allah'ın isim ve sıfatlanının tecellisi ve tezahürü olarak gören, Allah karşısında onların ezeli ve ebedi yokluğu ifade ettiğini savunan, keşf ve dini tecrübeye dayalı tasavvuf nazariyelerinden biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erdem, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, 38.

83 Fazlurrahman. *İslâm*, 274.

84 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 70.

85 Fazlurrahman, *İslâm*, 274.

86 Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 106.

yardım ve medet istemelerini emretmekteler.⁸⁷ Bu tür şeylerin İslâm dine uygun olmadığını söyleyen Abdülvehhâb, ayrıca ölmüş bir şeyhle iletişim kurmak anlamına gelen rabita, ondan yardım talebinde bulunmak anlamındaki istimdat ve benzeri tasavvufi inanış ve davranışların ulûhiyet tevhidinde aykırı olduğunu savunur. Ayrıca tasavvufta bilgi edinmenin yolu olarak görülen mûkaşefe de ona göre şüpheli ve güvenilmez bir yöntemdir. Bir şeyhe veya mürşide bağlanmak ve onun öğretilerine göre dini hayat yaşamak kişiyi şirke götürebilir.⁸⁸ Bununla birlikte Abdülvehhâb, evliyayı ve onların kerametlerini kabul ettiğini söylemektedir. Fakat onlar, Allah'a yapılması gereken şeylerin hiçbirisine layık değildir ve bunu hak etmezler. Ayrıca sadece Allah'ın gücünün yeteceği, başka hiç kimsenin güç yetiremeyeceği şeyler de onlardan istenemez.⁸⁹ Çünkü Allah'tan başkasına yalvarmak ve dua etmek sapıklıktır, şirk ve küfürdür.

5. Şefaât ve Tevessül

İbn Abdülvehhâb'ın ve ona bağlı olanların üzerinde önemle durdukları ve ulûhiyet tevhidi kapsamında ele alıp değerlendirdikleri konulardan birini de şefaât ve tevessül konusu oluşturmaktadır. Şefaât ve tevessül anlamları itibariyle birbirlerine yakındır. Bunlardan şefaât, bir kimsenin bağışlanması veya isteğine ulaşması için, Allah ile o kimse arasında aracılık yapmak demektir. Tevessül ise, Allah'a yakın olabilmek için, birini veya bir şeyi aracı, vesile edinmek ve O'ndan istekte bulunmak demektir. Buradaki vesile, kendisiyle başkasına yaklaşılacak şeydir.⁹⁰

Vehhâbîlere göre ölüden veya diriden şefaât istenmesi câiz değildir, bu şekildeki bir inanç ve şefaât anlayış ilk dönem Müslümanlarında yoktur. Ayrıca ölüden yahut diriden şefaât istemek Allah'tan gayrısına ibadet ve dua etmek demektir ki bu ise bir çeşit şirktir. Vehhâbîler bu görüşlerinde de İbn Teymiyye'yi takip etmektedirler. Bununla birlikte Vehhâbîler şefaati tamamen inkâr etmezler. Onlara göre ahirette şefaât vardır. Nitekim Abdülvehhâb, Hz. Peygamber'in şefaatini kabul ettiğini ve buna iman ettiğini, ahirette ilk şefaât edilecek ve edecek olanın o olduğunu

87 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 71.

88 Büyükkara, "Çağdaş İslâmi Akımlar", 219.

89 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 72.

90 Bulut, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 498.

söylemektedir.⁹¹ Vehhhabilere göre, Hz. Peygamber'in şefaati sabit olup bu şefaet kıyâmet günü şu altı kısımda gerçekleşecektir: 1. Büyük şefaatidir. 2. Cennete girmeleri için cennet ehline edeceği şefaattir. 3. Kendi ümmetinden günahkâr olanların cehenneme girmemelerini sağlamak için edeceği şefaet. 4. Tevhid ehlinin günahkârlarını cehennemden çıkarmak için edeceği şefaet. 5. Cennet ehlinden bazılarının mertebelerinin yükselmesi için edeceği şefaet. 6. Amcası olan Ebu Tâlib'in cehennem azabının hafifletilmesi için edeceği şefaet. Yalnız bu şefaet sadece Ebû Tâlib'e has olup başka kâfirlere olmayacaktır.⁹²

İbn Abdülvehhâb'a göre Hz. Peygamber'den başka meleklerle, velilere ve diğer şefaetçilere (çocuklara) de şefaet izni verilmiştir. Ancak şefaet tamamıyla Allah'ındır ve O'nun iznine tabidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber dâhil, Allah'ın izni olmadan hiç kimse şefaet edemez. İbn Abdülvehhâb bunu ispat için âyetlerden⁹³ delil getirir ve buradan hareketle şefaatin, Allah'ın şefaet etmelerine izin verdiği Hz. Peygamber'den ve diğer kimselerden değil, doğrudan doğruya Allah'tan istenmesi gerektiğini savunur. Ona göre hiç kimse Allah, Hz. Peygamber'e ve diğerlerine şefaatte bulunma yetkisi verdiği için ben de onlardan, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bir şeyi talep ediyorum diyemez. Çünkü Allah onlara şefaet izni vermiş, fakat isteyenin doğrudan Hz. Peygamber'den ve diğerlerinden istemesini, "*Allah'la beraber hiç kimseye dua (ibadet) etmeyin*"⁹⁴ âyetiyle yasaklamıştır. O halde Hz. Peygamber'in kendisine şefaet etmesini arzulayan ve isteyen birisi, bunu sadece Allah'tan istemeli ve "Allah'ım! beni onun şefaetinden mahrum bırakma, Allah'ım! onu bana şefaetçi kıl" diye dua etmeli veya bu minvalde dualar yapmalıdır. Ayrıca Hz. Peygamber veya diğerleri, Allah onlara kimin hakkında şefaet izni vermişse, sadece onun için şefaetçi olabilirler. Allah da ancak kendisinden razı olduğu, tevhid ehli için şefaet izni verecektir.⁹⁵ Yani şefaet edilenler ancak söz ve amellerinden Allah'ın razı olup şefaet edilmeleri için izni verdiği kimselerdir. Allah'ın razı olmadığı ve izin vermediği kimselere ise asla şefaet edilemez. Dolayısıyla müşriklerin şefaatten nasibi yoktur ve onlara şefaet edilmeyecektir.

91 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 91; el-Useymin, *Keşfu's-Şuhubat'ın Şerhi*, 36.

92 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 59.

93 ez-Zümer 39/44; el-Bakara 2/255; el-Enbiyâ 21/28.

94 el-Cin 72/18.

95 Abdülvehhâb, *Keşfu's-Şubuhât*, 225-226.

Vehhâbîler şefaatin, menfi ve müspet olarak iki türlü olduğunu söylemektedir. Bunlardan menfi (reddedilen) şefaath, Allah'tan başkasından talep edilen şefaath ile kâfir ve müşrikler için istenilen şefaattir. Müspet şefaath ise tevhid ehline has olan ve Allah'tan talep edilen şefaattir. Fakat bu şefaath iki şeyle sınırlıdır. Birinci olarak, Allah şefaath edecek kimseye bunun için izin vermelidir. İkinci olarak, şefaath edilmesine izin verilecek kimseden Allah'ın razı olması gerekir.⁹⁶

Kısaca Vehhâbîlere göre, şefaatte bulunma yetkisi ve şefaath için izin verme yetkisi, sadece Allah'a aittir. Bu nedenle Allah'ın dışında bir başkasından, yani ne Hz. Peygamber'den ne evliyadan ne de başka birilerinden şefaath talep edilemez. Dolayısıyla kim Allah'tan başka herhangi bir varlığa yönelip şefaath isterse, Allah'a ibadet hususunda ortak koşmuş ve böylece en büyük şirk, yani ulûhiyet şirkini işlemiş olur. Çünkü müşrikler Allah'ı kabul etmelerine rağmen, putları ve melekleri kendileri için şefaathçi olarak kabul ettiklerinden dolayı müşrik olmuşlardır.⁹⁷ Bu nedenle "şefaath ya Resûlüllah" demek, Peygamberimizden veya ölmüş veli bir kimseden şefaath istemek şirk ve bunu yapanlar da müşriktir.

Teveşsül hususuna gelince Vehhâbîler şefaath gibi teveşsül inancını da şirk olarak görürler. Onlara göre her kim bir şeyleri veya birilerini kendisi ile Allah arasına vesile, aracı yaparak Allah'a yakın olmaya çalışırsa veya onları hacetini gidermek, herhangi bir fayda temin etmek veya bir zarardan korunmak ve defetmek için aracı yaparsa, o kimse putperest müşriklerin küfre düştüğü gibi küfre düşmüştür. Çünkü o kişilere yahut şeylere kulluk etmiş ve onlarla Allah'a şirk koşmuştur.⁹⁸ Örneğin veliler, büyük zatlar, şeyhler, Mehdi veya Mesih'ten yardım talep etmek, medet ummak, rızık istemek veya buna benzer şeyler Allah ile kul arasına aracı koymak anlamına geldiğinden dolayı açık bir şirk ve Vehhâbîlere göre teveşsül, yapan kimsenin tövbe etmesini gerektiren bir iş ve sapıklıktır. Bu kişi tövbe etmediği takdirde öldürülür.⁹⁹

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in teveşsül ederek, yani şunun hatırı için senden istiyorum diyerek dua ettiği rivayet edilmektedir. Nitekim sahabeler Resûlüllah'ı teveşsül ederek dua yapmışlardır. Yine Hz. Ömer'in kıtlık olduğu zaman Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas ile teveşsül ettiği,

96 Abdülvehhâb, *Tevhid Risaleleri-1*, 57; Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 56-57.

97 Kutlu, "Vehhabilik", 495.

98 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 22, 27, 63.

99 Kutlu, "Vehhabilik", 495.

yani onu vesile ederek Allah'tan yağmur istediği bilinmektedir. Müslüman âlimlerin çoğunluğu buna dayanarak tevessülün caiz olduğunu söylemişlerdir. Vehhâbîler ise buna karşı çıkmakta ve sahabenin Hz. Peygamber'in duasıyla Allah'a tevessül etmelerinin o, hayatta iken caiz olduğunu, vefat ettikten sonra ise bunu bıraktıklarını söylemektedirler. Nitekim sahabeler Hz. Peygamber'in vefatından sonra kendileri için dua etmesini amcası Hz. Abbas'tan (ö.32/653) istemişlerdir. Dolayısıyla Vehhâbîlere göre yardım sadece yaşayan bir kimseden talep edilmelidir. Ayrıca kişinin bir Müslümandan kendisine dua etmesini istemesi de caizdir. Ancak ölmüş olan birinden yahut yanında olmayan birinden (veli, şeyh gibi) talepte bulunması şirktir. Bu nedenle Allah ile araya aracı, vasıta koyma veya herhangi birinin manevi gücüne sığınma gibi işler tamamen şirktir,¹⁰⁰ bunları yapan kişi küfre girmiştir.

6. İman-Amel İlişkisi

Vehhâbîler tevhid prensibinin gereği olarak iman ile amel arasında doğrudan bir ilişki kurmuşlar ve amelin imandan bir parça olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre tevhid inancı mutlaka amellere yansımalıdır. Çünkü İbn Abdülvehhâb tevhidin kalp, dil ve amelle gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre tevhide uygun gerçek iman, dil ile ikrar, kalple tasdik ve rükünler ile amel etmektir. İmanın yeri kalp ve tüm azalardır. İman hem artar hem de eksilir. İman, sâlih ve güzel ameller ile artar, kötü ve çirkin ameller ile de azalır.¹⁰¹ Bu sebeple mü'minler arasında derece farkı vardır.

Vehhâbîlere göre iman ile amel ayrılamayan bir bütündür. Dolayısıyla ameller imandandır. Vehhâbîler, amelleri imana dâhil etmişler ve buna da amelî tevhid demişlerdir. Onlara göre amel imanın bir parçası olduğundan, dindeki farzların herhangi birini tembellikten dolayı yahut kasten terk ederek yapmayan kimse dinden çıkmış olur. Dolayısıyla namaz, oruç, hac ve benzeri emirleri yerine getirmeyen kişi kâfirdir. Bu durumda böyle bir kişinin malı ve canı helâldir. Bu anlayış nedeniyle Vehhâbîler, farz amellerden herhangi birini terk eden kişiyi dinden çıkan bir kâfir olarak kabul etmişler ve bu kişinin öldürülmesini caiz görmüşlerdir. Böylece pek çok Müslümanın kanının dökülmesine sebep olmuşlardır.¹⁰²

100 Öz, "Muhammed b. Abdülvehhâb", 493.

101 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 16.

102 Kutlu, "Vehhabilik", 496.

Vehhâbîler bu anlayışları ve uygulamaları nedeniyle, takipçisi olduklarını söyledikleri Ahmed b. Hanbel dahil olmak üzere Ehl-i Sünnet'in çoğunluğundan ayrılmışlardır. Çünkü Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu, Allah'tan başka ilah olmadığını kabul eden ve O'ndan başka hiçbir şeye ibadet edilmeyeceğini söyleyen herkesin Müslüman olduğunu kabul eder. Bu kimseler Allah'a ortak koşmamak, Kur'ân ve Sünnette mevcut olan sabit ve açık bir emri reddetmemek kaydıyla, amellerinde bir ihmalleri olsa dahi İslâm dininden çıkmış olmazlar.¹⁰³ Fakat Vehhâbîler bu Sünni anlayışın dışına çıkarak katı bir tutum benimsemişler ve amellerinde eksiklik olan kimseleri kâfir sayarak onlarla savaşılmasını, onların mallarının ganimet olarak alınmasını caiz ve helal kabul etmişlerdir.

7. İyiliği Emretmek ve Kötülüğü Yasaklamak

"el-Emr bi'l-ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker" yani iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak İslâm dininin en önemli prensiplerinden biridir. Allah, inanan kimseleri tarif ederken iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı onların bir özelliği olarak sayar. Kur'ân'daki birçok âyette¹⁰⁴ bu açıkça vurgulanmıştır. Allah, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı sadece mü'minlerin bir özelliği olarak saymakla kalmamış, aynı zamanda bir görev olarak onlara yüklemiştir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*"¹⁰⁵ Dolayısıyla bu ilke bütün İslâm mezheplerinin benimsediği ve üzerinde ittifak ettiği Kur'ân emridir. Fakat bu ilkenin anlaşılması ve uygulanması hususunda mezhepler arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Örneğin Hâricîler iyiliği emredip kötülükten sakındırma ilkesini farz görmüşler ve iman esaslarından biri gibi kabul etmişler, bu yoldaki gayretlerini tavizsiz bir şekilde cihad mantığıyla sürdürmüşler ve bunu da İslâm'a davet adı altında Müslümanlarla savaşarak yapmışlardır. Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Ehl-i Sünnet ise, bu ilkeyi her Müslümanın elinden geldiğince ve şartları gözeterek uygulamasını istemiştir. Ayrıca çok sert bir tutuma girmeden, zorlama, baskı ve şiddete yönelmeden, yumuşaklık ve gönül rızası esas alınarak emir ve yasakların yapılmasının mükellefe hatırlatılması ve nasihat edilmesi gerektiğini söylemiştir.

103 Fığlah, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 104.

104 Âl-i İmrân 3/110,114; et-Tevbe 9/71,112; el-Hac 22/41.

105 Âl-i İmrân 3/104.

İyiliği emredip kötülüğü yasaklama ilkesi de Abdülvehhâb'ın çok önemseddiği bir ilkedir. Hatta onun Müslümanlarla mücadeleye girişmesindeki ve Osmanlı'ya karşı kıyam başlatmasındaki en önemli dayanağı bu ilkedir denilebilir. Abdülvehhâb'ın hayatını yazan İbn Baz bu konuda şöyle demektedir: “İbn Abdülvehhâb, Allah'ın dinini ilan, insanları Allah'ı tevhide irşad, dine katılan hurafe ve bid'atları reddetmek ve yine insanları hakka tabi olmaya mecbur etmek, batıldan menetmek, ma'rufu emretmek ve münkerden nehyetmek için kıyam etti.”¹⁰⁶

Abdülvehhâb İslâm şeriatı ve dinin prensipleri gereği iyiliği emredip kötülüğü yasaklamayı zorunlu bir farz olarak görmüştür. Bu konuda o şöyle demiştir: “Şeriatın gerektirdiği ölçüde emri bi'l-ma'rûf ve nehyi an'il-münker yapmak vaciptir.”¹⁰⁷ Bu nedenle Vehhâbîlere göre, iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, gücü yeten her Müslümanın, imkânı ve gücü ölçüsünde ilk önce eliyle, bunu yapamıyorsa diliyle, bunu da yapamıyorsa kalbiyle yerine getirmesi gereken bir farzdır.¹⁰⁸ Yükümlü olduğu bu görevi yapacak kimsenin, emrettiği ve yasakladığı hususları iyi bilmesi, emrettiğini önce kendisinin yapması, yasakladığı, engellediği şeyleri de kendisinin yapmaması ve bu vazifeyi yaparken karşılaşacağı sıkıntılara sabretmesi gerekir.¹⁰⁹ Emredilmesi gerekli olan iyiliklerin başında İslâm'ın farz ibadetleri gelmektedir. Sakındırılması gereken hususların başında ise açık haramlar ve şirke düşüren davranışlar gelir. Bunların haricinde, kâfirleri taklit, kötü ameller ve cahiliye âdetleri ile Kur'ân'da ve Sünnette bulunmayan davranışlar, yani bid'atlar sakındırılması ve engellenmesi gereken hususlardır.

İbn Abdülvehhâb bu ilkeyi tavizsiz uygulamış ve uygulatmıştır. O, iyiliği emretmekle kalmamış, insanları ona uymaya mecbur etmiştir. Buna yanaşmayana ise güç kullanarak ceza uygulamıştır. Yine O, insanları münker şeylerden nehyetmiş, yasaklamış, uymayanlara da cezalar vermiştir. Böylece kendince insanları hakka uymaya mecbur tutmuştur.¹¹⁰ Anlaşıldığı üzere Muhammed b. Abdülvehhâb ve ona tabi olanlar iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklama ilkesine sıkıca bağlı kalmışlar, ancak bunu

106 Baz, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, 669.

107 Necîb, *Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*, 95.

108 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 73.

109 Kutlu, “Vehhabilik”, 499.

110 Baz, “Muhammed b. Abdülvehhâb”, 668.

yaparken temsil ettiklerini söyledikleri Ehl-i Sünnet'in yolundan ayrılarak, eleştirdikleri Hâricîlerin yolundan gitmişlerdir. Vehhâbîler bu ilkeyi uygularken son derece katı ve baskıcı davrandılar, böylece Müslümanları, Hâricî zihniyetin tipik tezahürleri ile bunalttılar¹¹¹ ve onlara çeşitli zulümler yaptılar.

Vehhâbîler, iyiliği emredip kötülüğü yasaklama ilkesini günümüzde de sürdürmeye çalışmaktadır. Onlara göre bu ilkeyi uygulamak her Müslümanın görevi olmakla birlikte, bu işin birinci sorumlusu imam, yani devlet başkanıdır. Ancak devlet başkanı bu görevi yapmak için bir teşkilat kurabilir. Bunun örneği olarak Suudi Arabistan'da adı, "İyiliği Emretme ve Kötülükten Alıkoyma Heyetleri Genel Başkanlığı" olan bir birim kurulmuştur. Kendine has bir idaresi, bütçesi ve çalışma sistemi bulunan bu kurum, belirlenen esaslar çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir.¹¹² Bu kurumun görevleri, haramlara engel olmak, namazın cemaatle kılınmasını sağlamak, insanların alkol kullanmasına ve tütün içmesine, ipekli elbise giymesine, müzik dinlemesine ve müzik aleti çalmasına engel olmak ve yasak olan diğer hususlarda insanları uyarmaktır.

Sonuç

Vehhâbîlik 18. asrın ortalarına doğru, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın önderliğinde, çeşitli bid'atlarla bozulmuş dini temizleyerek aslına döndürme ve ihya etme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu hareket genel olarak Hanbelî ekolüne dayanmaktadır. Ayrıca İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi alimlerin, sefehin saf inancına dönme anlayışı Vehhabilik üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Abdülvehhâb temel olarak tevhidi odak noktası yapmış, Kur'an ve Sünnetin esas alınarak nasların zahirine göre anlaşılması gerektiğini savunmuş, tevhid, şirk, bid'at, tasavvuf, şefa'at ve tevessül gibi konularda farklı görüşler ortaya koymuştur. İman ile ameli birleştiren, tevhidin kalp, lisan ve amelle olması gerektiğini savunan İbn Abdülvehhâb'a göre şirk, bid'at, şefa'at, vb. hepsi tevhide dayanır. Tevhidi inkâr eden kâfir olur. Vehhâbîler etrafta hurafe, bid'at ve şirk olarak gördüğü dini uygulamalara şiddetle karşı çıkmış ve onlara savaş açmıştır. Bunlardan uzaklaşmayan kimselerin şirke düştüğünü ve dinden çıktığını söyleyen İbn Abdülveh-

111 Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 115.

112 Selman, *Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati*, 76.

hâb, böyle kimselerin can ve mallarının helal olduğunu iddia etmiştir. Vehhâbîler şirk gerekçesi ile Müslümanlara ait birçok kutsal mekânı, sahabeye ait yerleri, mezarları yıkmış, tarumar etmiştir. Bu anlayış Hz. Peygamber'in kabrini, hatta Kâbe'yi bile yıkmayı planlamıştır.

Vehhâbîler fikirlerini kabul ettirmek için baskı, şiddet ve silahı baştan beri bir yöntem olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla Vehhâbîlik metodlarındaki sertlik, katılık ve müsamahasızlık yönüyle Hâriciliğe benzetilmiştir.

Vehhâbîlik 1744 yılında Suud ailesi ile yapılan Dir'eye antlaşması ile siyasi ve askeri güce kavuşmuştur. Ardından bid'at ve şirk karşıtı fikirlerini silah ve şiddet yoluyla yaymaya başlamıştır. O günden bu yana şiddet ve baskı yoluyla etkisini sürekli artıran Vehhâbîlik etkili olduğu bölgelerde dinî, sosyal ve siyasi alanlarda çeşitli değişimlere neden olmuştur. Halen etkisini İslâm dünyasının değişik yerlerinde devam ettirmektedir. Günümüzde Suud Devleti'nin resmî ideolojisi durumundadır.

Müslümanların farklı düşünme ve yaşam biçimlerini kabul etmeyen ve sâlih yoldan çıktığını düşündüğü kimselere karşı cihad düşüncesi içinde mücadele eden Vehhâbî anlayış, bir taraftan Suud ailesinin siyasi mücadelesine dini motivasyon sağlarken, diğer taraftan da günümüzdeki bazı selefi hareketlere ve şiddet, baskı ve terörü bir yöntem olarak kullanan radikal dini gruplara ilham kaynağı olmuştur.

Selefi çizgide hareket ettiğini iddia eden, Müslümanlara saldırmayı ve onları öldürmeyi meşru gören Vehhâbî anlayış günümüzde, bid'at sahibi görülen Müslümanlara ve başta ABD olmak üzere diğer Batılı güçlere karşı savaştığını söyleyen, el-Kaide, İşid/Daeş, el-Nusra, Boko Haram, eş-Şebap gibi kuralsız, şiddet yanlısı İslâmî gurupların beslediği en önemli kaynak konumundadır. Bu durum, İslâm eşittir terörizm ve Müslüman eşittir terörist algısı üretmeyi hedefleyen çevrelerce kullanılmakta, böylece tüm dünyada İslâmofobi ve anti İslâmizm oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bu radikal dini örgütler ve onların eylemleri Batılılar tarafından İslâm bölgelerine yapılan saldırı ve işgallerin gerekçesi yapılmaktadır. Bu açıdan Vehhâbîlik, günümüzde, tüm dünyada İslâm'ın ve Müslümanlığın imajının yerle bir edilmesini sağlayan, cihad kavramını kullanarak, İslâm adına her türlü terör, zulüm, şiddet ve cinayet işleyen radikal grupların dayandığı ve bağlı olduğu bir kaynak durumundadır.

Kaynakça

Akın, Murat. "Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2015), 109-134.

Akpınar, Mahmut. "İran ve Selefiler İslâm'ı İki Cihetten Aşındırıyor". Erişim 3 Mart 2022. <https://mahmutakpinar.wordpress.com/2017/01/06/iran-ve-selefiler-İslâmi-iki-cihetten-asindiriyor/>

Altındaş, Mücteba. "Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Hâricî Zihniyet Örneği". *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslâm Mezhepleri Sempozyumu*. ed. Halit Çalış vd. 193-209. Karaman: İslâmî ilimler Derneği Yayınları, 2017.

Baz, Abdulaziz b. Abdüllah, "Muhammed b. Abdülvehhâb". trc. Enbiya Yıldırım. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 657-670.

Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslâm Mezhepler Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Çağdaş İslâmî Akımlar", *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. Mehmet Ali Büyükkara. 209-230. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2010.

Cook, Michael, "Muhammed b. Abdülvehhâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/490-492. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Cürcânî, S. Şerif, *Kitabu't- Ta'rifât*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Dalkıran, Sayın. "Tarih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri I". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9/20 (2002), 219-252.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî. *es-Sünen*. İstanbul: 1992.

Ebu Zehra. Muhammed, *İslâm'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*. çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. İstanbul: 1983.

Ecer, Ahmet Vehbi. *Tarihte Vehhâbî Hareketi ve Etkileri*. Ankara: 2001.

Erdem, Hüsameddin. *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990.

Fazlurrahman. İslâm. trc. M. Dağ- M. Aydın. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1993.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.

Goldziher, Ignaz. *Vorlesungen über den Islam*, Heidelberg: 1910.

Hartmann, Richard. "Vahhâbiler". trc. Onur Özatağ. *Kader* 17/1 (2019), 272-294.

<http://www.islah.de/akide&tevhid/akd00005.pdf>

İbn Abdilvehhâb, Muhammed b. Süleymân. *Keşfu's-Şubuhât, Mecmuatü't- Tevhid*. Kahire: 1375.

İbn Abdilvehhâb, Muhammed b. Süleymân. *Mecmû'atü't-Tevhid en-Necdiyye*. Riyad: 1419/1999.

İbn Abdilvehhâb, Muhammed b. Süleymân. *Tevhid Risaleleri-1*. thk. Abdullah Hanif. İstanbul: Muvahhid Yayınları, 2013.

İbn Kâsım, Abdurrahman b. Muhammed. *ed-Dürerü's-Seniyye f'l-Ecvibeti'n Necdiyye-I*. 1417/1996.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye. *Tevhidü'l-Esmâ ve's-Sıfat (İsim ve Sıfat Tevhidi)*. trc. Heyet. İstanbul: Tevhid Yayınları, 1996.

Kılavuz, Ahmet Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1997.

Kutlu, Sönmez. "İslâm Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu". *İslâmiyât* 4/4 (2001), 15-36.

Kutlu, Sönmez. "Vehhâbîlik". *İslâm Mezhepler Tarihi El Kitabı*. ed. Hasan Onat- Sönmez Kutlu. 479-500. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Necîb, Ahmed bin Abdülkerim. *Kitapları, Risaleleri ve Fetvaları Işığında Muhammed bin Abdülvehhâb'ın Selef Akidesi*. trc. Ebu Turab Murad bin Abdurrahman es-Sivasi. Kitab ve Sünnete Davet Yayınları, 2013.

Önal, Recep. «İbn Hazm Teolojisinde Teşbîh ve Tecsîm İnancı: Müşebbihe ve Mücessime'ye Yönelik Teolojik Eleştiriler». *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (2018), 909-938.

Önal, Recep. “Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar Ve Ebu'l-Berekât En-Nesefî'nin Konuya Bakışı” *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 376-407.

Önal, Recep. “Norveç Örneği -Karikatür Krizi ve Berwick Terör Saldırısı”. *Kader* 16/2 (2018), 373-403.

Öz, Mustafa. “Muhammed b. Abdülvehhâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/490-492. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özervarlı, M. Sait. “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Peskes, Esther. “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik”. trc. Mehmet Çelenk. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2003), 413-429.

Râğıb el-İsfehanî. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, Dımeşk: 1992.

Robinson, Francis. “Bilgi Bilgi İletimi ve Müslüman Toplulukların Oluşumu”. trc. Zülal Kılıç. *Cambridge Resimli İslâm Ülkeleri Tarihi*. ed. Francis Robinson. 274-323. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Sarıkaya, Berat. “İbn Teymiyye'nin Tevhid Anlayışı ve Pratik Tevhid Vurgusu”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Haziran 2015), 91-114.

Selmân, Muhammed. *Muhammed b. Abdülvehhâb'ın Dâvetinin Hakikati ve Bu Davetin İslâm Dünyasındaki Etkileri*. trc. Muhammed Şahin. y.y., 2009.

Sinanoglu, Mustafa, “Şirk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/193-198. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Şahin, Hanifi. “İhya İslah Hareketleri ve Selefilik İrtibatı”. e-*Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2016), 1-37.

Şahin, Hanifi. *Olgu ile Algı Arasında İbn Teymiyye*. İstanbul: Mana yayınları, 2021.

Topaloğlu, Bekir- İlyas Çelebi. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: 2010.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul: 1981.

Türkel, Rifat. *Vehhâbilik ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Dev-*

Hüseyin Şahin

letine Kadar). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Uludağ, Süleyman. *İslâmDüşüncesinin Yapısı: Selef, Kelam, Tasavvuf, Felsefe*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.

Useymin, Abdullah Sâlih, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb Hayatuhû ve Fikruh*. Riyad: 1992.

Useymin, Muhammed b. Sâlih. *Keşfu's-Şuhubat'ın Şerhi*. Erişim 3 Mart 2022.

Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. trc. Ethem Ruhi Fiğlalı. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998.

Yalçın, Ahmet. “*İbn Teymiyye’de Selefî Düşünce-Tasavvuf İlişkisi*”. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/1 (Ocak 2019), 139-156.

Yaran, Rahmi. “*Bid’at*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/129-131. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Yönem, Ahmet. “*Şii-Sünni İlişkileri Bağlamında Günümüz Selefiliği*”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* VI/2 (2013), 195-222.

Yörükan, Y. Ziya. “*Vehhâbilik*”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 51-67.